

DIALÓGY

PRVÝ DIALÓG O BYTÍ

Pavel CMOREJ - Jaroslav MARTINKA

CMOREJ, P.: Ahoj, Jaro! Kam sa tak vlečieš? Si akýsi zmorený.

MARTINKA, J.: Bodaj by som nebol, prednášal som šesť hodín v jednom kuse. Na fakulte sa predsa len musí niečo robiť, kamarát, nie ako u vás v Akadémii, kde beriete platy takpovediac za celoživotnú študijnú dovolenku.

CMOREJ, P.: Jaro, nepreháňaj, pracoval som skoro 30 rokov na fakulte a veľmi dobre viem, ako to tam naozaj vyzerá. A vôbec, buďte radi, že môžete učiť. Tých 6 - 12 hodín týždenne ešte nikoho nezabilo a z vlastnej skúsenosti musíš vedieť, ako to človeku pomáha v jeho vlastnej práci, pravda, pokiaľ neomieľa celý život to isté. Ale aby si tým pomyselným nepomerom medzi pracovným výkonom filozofov SAV a FiFUK tak netrpel, pozývam ťa do Krymu na kávu, aj tak je na mne rad platiť. Môžeme si pri nej trochu podebatovať.

MARTINKA, J.: To nie je najhorší nápad, bratku, aspoň sa trochu spamätám. Vieš, že vždy som rád učil, ale čím som "dozretejší", tým viac mi to dáva zabráť. A aké problémy ťa trápia?

CMOREJ, P.: To ti poviem až po prvej káve, keď sa trochu zotavíš. Mimochodom, ty ešte stále dozrievaš? Nebojíš sa, že prezrieš?

• • •

MARTINKA, J.: Palík, tak čo ťa trápi? Dúfam, že si sa nezaplietol s nejakou svadbychtivou dámu.

CMOREJ, P.: Jaro, viem, že po prednáške by si sa chcel uvoľniť a trochu zabaviť na môj účet, ale musím ťa sklamať. Moje problémy sú celkom iného druhu. Súvisia s bytím.

MARTINKA, J.: S bytím?!

CMOREJ, P.: Viem, že väčšinu Slovákov dnes zaujíma skôr živobytie ako bytie, čo im nemožno zazlievať, lebo bez živobytia by prišli aj o svoje bytie, ale prečo by dvaja slovenskí filozofi nemohli aspoň na chvíľu dať prnosť bytiu pred

živobytím? Napokon, nezarábajú si niektorí filozofi na živobytie práve uvažovaním o bytí?

MARTINKA, J.: Prosím ťa, nevyjadruj sa mi tu ako novinár a radšej povedz, o čo ti ide. My si uvažovaním o bytí nezarábime ani na tú kávu, ktorú sme vypili.

CMOREJ, P.: Ak mám byť presnejší, nejde mi ani tak o bytie ako skôr o pojem bytia, o jeho chápanie, resp. o význam či významy výrazu "bytie", lebo určite sa zhodneme v tom, že tento výraz má viacej významov.

MARTINKA, J.: To veru má!

CMOREJ, P.: Ako odborník v oblasti dejín filozofie by si mi mohol celé dni vykladať, čo pod bytím rozumeli najvýznamnejší filozofi, ktorí o ňom uvažovali (počínajúc Parmenidom a končiac Heideggerom), ale tomu by som sa chcel vyhnúť, lebo náš dialóg by sa zmenil na siahodlhý monológ, na ktorý by nám nestačil ani celý ročník *ORGANONu F.* Bol by som preto rád, keby si sa pokúsil na moje problémy reagovať skôr zo systematického než z historického aspektu, hoci si uvedomujem, že sa ti sotva podarí historické hľadisko úplne potlačiť. Napokon by to možno ani nebolo celkom správne.

MARTINKA, J.: Máš pravdu.

CMOREJ, P.: Predstav si, že som poslucháč prvého ročníka filozofie, alebo človek, ktorý filozofiu neštudoval, ale chce vedieť, o čom je reč, keď sa hovorí o bytí.

MARTINKA, J.: To si nemusím ani predstavovať, lebo ty si sice filozofiu študoval, ale na otázky bytia si už dávnejšie pozabudol.

CMOREJ, P.: S tým nemôžem nesúhlasiť a budem rád, keď to v priebehu diskusie budeš brať do úvahy. Ako som už naznačil, moje problémy s bytím sú vlastne isté nejasnosti späté s jeho chápaním. Ak dovoľíš, začnem chápaním, ktoré si študenti osvojujú už v úvode do filozofie a ktoré vlastne patrí do filozofického folk-lóru.

MARTINKA, J.: Zrejme ide o chápanie, ktoré sa ti najviac uležalo v hlave, preto by bolo dobré, keby si ho napriek jeho ohlasovanej inšitnosti trochu špecifikoval.

CMOREJ, P.: Pokúsim sa ho určiť parafrázovaním prvej vety Wittgensteinovho *Traktátu*, a sice takto: bytie je všetko, čo *je*. Myslím, že v danej súvislosti nás vôbec nemusí zaujímať, čo by si o tomto vymedzení pomyslel Wittgenstein a jeho žiaci, spomenul som ho výlučne pre istú podobnosť s jeho charakteristikou sveta. Rád by som však k uvedenému určeniu dodal, že bytie je jedno, že doň patrí všetko, čo je, a že mimo neho nie je nič. Považuješ naznačené chápanie bytia za postačujúce

východisko pre našu diskusiu alebo by si chcel k nemu niečo dodať, prípadne ho hneď zavrhnúť ako príliš naivné alebo nefilozofické?

MARTINKA, J.: Výraz "bytie" by som používal veľmi opatrne. Myslím si, že menej riskantné by bolo na tejto rovine uvažovania používať výraz "jestvujúce", kde slovesnosť tohto výrazu je transparentnejšia, nevyžaduje si (akosi z podtextu) esenciálnu kvalifikáciu, ako je to v prípade slova "bytie", ktoré sa, bohužiaľ, používa v moderných jazykoch prevažne ako čisté substantívum a jeho slovesný pôvod sa často opomína. Ďalej si myslím, že by sme sa aspoň nakrátko mali pri našom hľadaní pozastaviť pri Parmenidovi, lebo u neho výrazy "bytie-jestvujúce", "nevzniknuvšie", "nezaniknuvšie", "celé", "jedno" (hádam v zmysle jediného) a "neohraničené" - domnievam sa - nevystupujú ako predikáty, ktoré by mali vypovedať o nejakom podmete, ktorým by mohlo byť bytie. Mali by sme uvážiť, že výrazy, ktoré si použil, t.j. "bytie", "jedno", "všetko" majú skôr svoje osobitné spolužitie bazirujúce na sémantickej príbuznosti ich obsahov. Môj hlavný problém teda je, či významy týchto výrazov vôbec môžu vystupovať len ako predikovateľné vlastnosti (bytia).

CMOREJ, P.: Neodpovedal si na moju otázku, či chápanie bytia ako všetkého, čo je atď., považuješ za postačujúce východisko pre našu diskusiu. Z tvojej odpovede však súdim, že ťa príliš nenadchlo a neviem, či ťa neuviedlo dokonca do istých rozpakov, pravdaže, teoretických

MARTINKA, J.: Vôbec nie. Nemýl si opatrnosť, o ktorej som hovoril, s rozpakmi.

CMOREJ, P.: Nechaj ma dohovoriť. Tvoja odpoveď na moju otázku sa mi zdá vyhýbavá. Vyzývaš ma k opatrnosti pri používaní slova "bytie" a namiesto neho mi ponúkaš výraz "jestvujúce", hoci vieš, že v našej diskusii ide, resp. by malo ísť predovšetkým o bytie a chápanie slova "bytie". Navyše neviem, čo si mám počať s "jestvujúcim" a čo máš na mysli pod "touto rovinou uvažovania". Chcel si povedať, že moja charakteristika bytia je skôr istým určením jestvujúceho (o čom pochybujem), alebo že bytie by sme mohli výstižnejšie postihnúť ako všetko to, čo jestvuje, aby sme sa vyhlí požiadavke esenciálnej kvalifikácie bytia? Laikovi, ako som ja, by si mal tiež vysvetliť, čo je esenciálna kvalifikácia bytia a aký je vzťah jestvujúceho k bytiu a významu slova "jestvujúce" k významu slova "bytie". K Parmenidovi sa vrátim, keď rozoženieš hmlu nejasností, v ktorej som sa ocitol buď pre svoju nechápavosť alebo pre spôsob, akým si reagoval na moju otázku.

MARTINKA, J.: Odpusť, ale v tejto súvislosti - aby si mi lepšie porozumel - sa ti musím s niečím priznať. Veľmi sa bojím, že by mohlo platiť: **Všetko, čo vypovedám, o čom môžem jednoducho hovoriť, aj je.** A pripadá mi ako blázon - zatracujúc niekedy telesné zmysly i rozum - keď si opakujem je, je, je Bojím sa potom spýtať, čo je, lebo sa neviem vôbec vyjadriť k tomu je, bez kontextu s otázkou, čo to je. Je to pre mňa zázrak, že môžem používať jazyk, že hovorím. Ale pociťujem pritom aj nesmiernu ťažobu tohto údelu. Údelu človeka, ktorý sa o týchto podstatných

záležitostiach doslova zdráha hovoriť. A je mi preto dobre, keď so mnou o tom niekto hovorí. A je mi ešte lepšie, keď hovorím s tebou, lebo si vážiš jazyk a "vážiš" každé slovo. Ako ti závidím tvoje vnútorné a nespochybniteľné odhodlanie pokračovať aj v tomto prípade v dialógu, hľadať "reč jestvujúceho" či bytia. Spomínaný údel sa mi s tebou ľahšie nesie a možno sa raz zbavím vlastnej obavy z toho, aby sa slovo tak nezáväzne nestávalo skutkom.

Ale k veci! K tvojej otázke, ktorá obsahuje propozíciu a možné tvrdenie. Bytie je všetko, čo je. Výraz "všetko" kvalifikuje bytie ako celok, ktorý nemôže byť sumou svojich zložiek (prvkov?!). Ale bytie sa nevytvára ani o "všetkom", ani o ničom (jednotlivom). To "je" bude jednoducho fungovať len ako copula (spojka) logického priradenia predikátu k subjektu (gramatického prísudku k podmetu) a jestvovanie (bytie, existencia) toho ktorého reálneho individua (v podmete) je samozrejmosťou.

CMOREJ, P.: Ak bytie sa "o ničom (jednotlivom) nevytvára", tak zvrät "jestvovanie (bytie, existencia) ...individua", ktorý si použil v poslednej vete, stráca podľa mňa zmysel. Ale viem, čo si chceš povedať, a preto sa pri tom nezdržujem.

Myslím, že svoj strach z prípadnej platnosti zásady "Všetko, čo vypovedám, o čom môžem hovoriť, je" neprimerane zveličuješ. Pokiaľ viem, nikto z niekoľkých tisícok tvojich poslucháčov, známych a priateľov ho doteraz nepostrehol. Do istej miery by si ma presvedčil vtedy, keby si do hovorenia zahrnul písanie ...

MARTINKA, M.: Prosím ťa, neprodukuješ zbytočne slová. Moje obavy z ich spredmetňovania tým len umocniš.

CMOREJ, P.: Už len jedna poznámka. V dialógu o exaktnosti vo filozofii si hovoril o ničom a ničote ako o realnej, hoci nepredmetnej situácii a nezdalo sa mi, že by si sa bol pritom triasol od strachu.

Ak chceš svoj strach premôcť, uvedom si, že existujú také interpretácie obávanéj zásady o hovorení, pri ktorých je priam triviálne platná. Keby si prijal niektorú z nich, mohol by si pokojne spávať i hovoriť. V tejto zásade nie je totiž viacnásobný a nejasný len výraz "je", ale aj zvrät "hovoriť o" - jeho anglický ekvivalent "to speak about" sa už niekoľko desaťročí teší značnej pozornosti niektorých analytických filozofov.

Na okraj celého problému si môžem v danej súvislosti dovoliť iba rétorickú otázku "Možno azda hovoriť o niečom, čo nie je?" a pripomenúť ti pozoruhodnú štúdiu Pavla Tichého *Jednotliviny a ich roly*, v ktorej sa nachádza výklad jednej z najpremyslenejších koncepcií hovorenia o, resp. teórií o "o". Som rád, že so mnou sa ti ľahšie znáša údel človeka, ktorý sa bojí hovoriť, musím ťa však upozorniť, že pri mne sa nezbavíš obavy z premeny slova na skutok, lebo zastávam názor, že niektoré slová by sa mali stať skutkom, napr. slová "vráťme sa k hlavnej téme nášho rozhovoru!"

MARTINKA, J.: Nezdá sa ti, že teraz si od nej odbočil ty?!

CMOREJ, P.: To je pravda, ale na tvoj podnet. Musel som tvoj strach z hovorenia trochu zmierniť, aby ťa nepremohol a nevyradil z nášho dialógu. Ale teraz už vážne a - ako si povedal - k veci! Podotýkam, že vôbec si nereagoval na moje otázky o jestvujúcom, jeho vzťahu k bytiu a o esenciálnej kvalifikácii bytia. No keďže si sa konečne trochu zahryzol do mojej insitnej charakteristiky bytia, sústreďme sa teraz na ňu a k týmto otázkam sa vrátíme pri najbližšej vhodnej príležitosti.

MARTINKA, J.: Nie som proti.

CMOREJ, P.: Nemyslím si, že výraz "všetko" niečo kvalifikuje. Je to skôr kvantifikátor než kvalifikátor. Formulácia "Bytie je všetko, čo je" zrejme zavádza. Dá sa interpretovať viacerými spôsobmi. Ak dovoľíš, trochu by som to rozviedol.

MARTINKA, J.: S radosťou, aspoň sa trochu pobavím na tom, ako sa budeš trápiť s formuláciou, ktorú si si sám vymyslel.

CMOREJ, P.: Azda najmenej vzdialená od doslovného znenia tejto formulácie je interpretácia, podľa ktorej bytie je *súhrn* všetkého, čo je. V tomto podaní je pôvodná charakteristika bytia logicky priezračnejšia, lebo nezávadá k chápaniu "všetkého" ako kvalifikátora a prvý výskyt výrazu "je" nám umožňuje považovať za totožnosť. Inak povedané, bytie sa v nej stotožňuje so súhrnom všetkého, čo je. Z tejto formulácie je zrejme aj to, že druhé "je" v nej znamená niečo iné ako prvé. Keby sme ho tiež interpretovali ako totožnosť, dostali by sme evidentný nezmysel. Otázka však znie, čo znamená toto "je" a čo značí výraz "súhrn". Mám pokračovať alebo ma chceš zavčas zavrátiť ako barana, ktorý sa pustil nesprávnym smerom?

MARTINKA, J.: Pripomínaš mi môj - vlastne náš - prvý výberový seminár o Heideggerovi. Pamätáš? Vtedy ešte mladí, veselí, ale najmä odhodlaní, sme odovzdane popásali Bytie, až sme o toho barana prišli. Väčšina zúčastnených odišla do života, ja do oblasti histórie problémov a vy - aspoň podaktorí - po skončení fakulty na bezpečnejšie a presvetlenejšie pastviská logiky. Presvecuj teda našu spoločnú cestu, aby sme "hovoriac o" (čomkoľvek) nepoblúdili. Veď jediným prostriedkom nášho napredovania je jazyk. A hoci je to veľmi rafinovaný vynález pohybu myslenia, pri používaní nás akosi podvedome zvádza k spredmetňovaniu povedaného - po častiach i vcelku.

Výraz "jestvujúce", znovu opakujem, uprednostňujem len z toho dôvodu, že je svojim pôvodom bližšie k slovesu "je", ktoré napovedá základnú podmienku každého tvrdenia jestvujúceho ako jestvujúceho, zohľadňujúc primárne i jeho pretrvávajúce vo svete. Samozrejme, to isté napovedá aj výraz "bytie", veď je odvodený zo základného slovesného tvaru - "byť." Ale "bytie" akosi častejšie zvädzalo k spredmetňovaniu svojho významu, a to až k jeho substancializácii, lebo je to substantívum gramaticky - ako som už povedal - zrelšie, dokončené a úplné. Particípium "jestvujúce" svojou gramatickou "nezrelosťou" ma akosi k tomu tak nezávadá, lebo je jednoducho slovesnejšie. Toľko k tvojej otázke bytia či jestvujúceho.

Ale všimnime si v tvojom tvrdení "Bytie je všetko, čo je" práve toto druhé "je". Nikdy ho nepoužívam v ostenzívnom vzťahu (v situácii) - "Pozri, Paľo (Cmorej)," "náš šéfredaktor Paľo (Cmorej)" a v konkrétnej situácii "náš Paľo", atď., prípadne sprevádzané ukazujúcim gestom ruky. Lebo čo by komu pomohlo, keby som k daným výpovediam pridal "je"?! Tu by to znamenalo, že tvrdím (nadbytočne) tvoju existenciu v pôvodnom zmysle: že sa môžeš nejakým spôsobom prezentovať, predstúpiť pred niekoho. Pre Aristotela je to vždy prípad nejakej prvej podstaty, "tohto tu" a tá sa nevypovedá o (ani nie je v) nejakom podmete. V tejto situácii by - teda chápanie horeuvedených výrazov vo funkcii pomenovania, identifikácie, upozornenia na tvoju prítomnosť - dodanie toho druhého *je* bolo evidentne redundantné. Pre každého prítomného (v danej reálnej ostenzívnej situácii) by vyslovenie ktoréhokoľvek horeuvedeného výrazu (ekvivalent tvojho úplného mena) bolo úplne dostačujúcim apelom, aby sme ťa brali ako *ľudské* individuum, s ktorým sa oplatí stretať. Ani tvoj prípadný "baranizmus" skromnosti ťa nemôže vyňať zo základnej významovej kvalifikácie: náš Paľo je človek. A keď by som ťa chcel niekomu (povedzme neznámemu) predstaviť úplnejšie, pridal by som "je múdry", "je dobrý" - a keď už silou-mocou chceš - "je v záležitostiach logiky a filozofie zaujatý a tvrdohlavý ako baran". To druhé "je" v týchto výrokoch vystupuje ako spona, (copula), pomocou ktorej tvrdíme inklúziu nejakého individua v druhu človek (Aristotelova druhá podstata) alebo vlastnivosť nejakej kvality, napr. byť dobrým. To by sme mohli pochopiť v inom rade výrazov tiež ako inklúziu - zaradujeme ťa viacerí medzi dobrých ľudí. A mohli by sme pokračovať v tejto kategoriálnej kvalifikácii, a pritom už v plnom rozsahu rešpektovať povahu jazyka. A jazyk je svojou povahou evidentne systémom, ktorý, ako taký, nie je ani homomorfný aktuálnej realite či skutočnosti. Keď si to uvedomím, nemôžem tvrdiť ani to, že *človek* existuje. Pre mňa existuješ ty - teraz, tu - a takýmito individuami je "naplnený" svet, "inými" bol a "ďalšími" bude. Napriek tomu som ochotný tvrdiť, že človek *jestvuje*. A pomôžem si opäť (odpuť mi) Aristotelom, lebo jestvovanie človeka sa mi (a nám) manifestuje aj v tej skutočnosti, že človek splodí vždy len človeka! Evidentne sa mi tak odhaľujú dve roviny hovorenia o veciach tohto sveta. Aktuálna ontická rovina, kde v podstate len na veci poukazujem a mnohorako ich pomenúvam, a rovina, kde onto-logicky kvalifikujem spôsob jestvovania všetkých vlastností, vzťahov a pod., ktoré môžem korektné vypovedať o tom primárnom mode bytia, ktoré je individuom, prvou podstatou, týmto tu.

Uváž, prosím ťa, ešte túto situáciu: Niekomu ťa chcem bližšie predstaviť ako môjho dobrého priateľa, a tak ťa predstavím vysloviac tvoje meno - "Paľo Cmorej". A dodám: "slovenský logik, dobrý chlapec". (Prijmi, prosím ťa, bez protestu túto malú pozornosť. Inak povedané - nezdržuj, nespomaľuj náš myšlienkový pohyb!). To som ťa však len istým spôsobom o-hovoril, vyslovil tvoje privatissimum, pričom sa aj v zrelom veku vždy tak nenapodobniteľne, cudne začerveneáš. Načo ťa mám, v tejto privátnej situácii identifikovať a označiť výrazom "človek", keď dotyčný známy to evidentne zistí "na prvý pohľad", povedzme, keď prehovoriš, a pod. Vyslovil som sa o tebe teoreticky - "je človekom", ("lebo veda je o všeobecnom",

povedal už Aristoteles). I privátne, ako ťa už dlhé roky poznám. Ale "byť človekom" a vynikajúcim priateľom (lebo mi, popri inom, v záujme veci nič neodpustiš) sú jednak dve rozdielne vlastnosti (človekom za svojho života neprestaneš byť, a v druhom prípade sa, prosím ťa, nepohoršuj a neprotestu). Je to ale oboje "v tebe" (!), "na tebe" (!), prináleží to tvojej osobe, je to "v tebe", ale reálne neoddeliteľné - pri všetkej opatrnosti takmer identické. *Tvoja ľudskosť* či "človečina" (vlastnosť byť človekom) a vlastnosť byť dobrým je však v jazykovom prejave oddelená, hoci si jedným individuom. Univerzum významov (jazyka) má inú výstavbu (poriadok, logos) ako reálna skutočnosť (veci). To ti vari ani nemusím zdôrazňovať.

Bohužiaľ - ak ma historická pamäť filozofie neklame - toto univerzum významov bolo často ontologizované, spredmetňované ako vyšší stupeň reality. Len si spomeň na Platónovu teóriu ideí - idea človeka je pre neho výsostne reálnym bytím, súcnom, ale má logickú hodnotu predikátu a idea ako druh má ontologický status individua, resp. správa sa, akoby ním bola. Budem ťa pozorne počúvať, daj mi nahliadnuť do svojho univerza. Alebo mi osvetlíš až dve univerza?

CMOREJ, P.: Jaro, aby som ti nezostal nič dlžný, za verbálne úplatky, ktorými si si ma práve uctil a ktorými chceš byť odvieť moju pozornosť na vedľajšiu koľaj alebo ma uviesť do rozpakov, na ktorých sa potom tak rád pasieš, ti objednáš kávu a potom budeme pokračovať. Súhlasíš?

MARTINKA, J.: Áno, ale iba s kávou a s pokračovaním nášho rozhovoru pri tvojom vínu.

CMOREJ, P.: Vyjadruješ sa, akoby sme sedeli v pivnici, plnej môjho vlastného vína, čo nie je, žiaľ, vôbec pravda. Najprv musíme nejaké víno na *moje* premeniť a potom pokračovať v rozhovore "pri mojom vínu".

• • •

CMOREJ, P.: Vráťme sa teraz k našej téme, ktorú si nenápadne obohatil o nový problém, hoci zatiaľ sme nenašli odpoveď ani na jednu z predchádzajúcich otázok. Nevieš, či by som ti tiež nemal vystrúhať poklonu a nepovedať, že si majster úniku od témy, nemôžem však vylúčiť, že jednoducho nestačím sledovať tvoje myšlienkové pochody.

MARTINKA, J.: Nehnevaj sa, ale vôbec nemám pocit, že som odbočil od témy, skôr naopak. A neviem o tom, že by som bol do našej debaty vpašoval nový problém. Dovoľ mi parodovať ťa prosbou, aby si sa vyjadril presnejšie.

CMOREJ, P.: Pozri sa, ešte som nestihol dostatočne pochopiť, čo je bytie a čo jestvujúce a ty už strkáš moju úbohú hlavu do univerza významov. To nie je otázka, na ktorú sa dá primerane odpovedať niekoľkými vetami, budem to však musieť urobiť, aby som sa mohol čo najskôr vrátiť k našim pôvodným problémom.

MARTINKA, J.: Nemienim ti v tom brániť.

CMOREJ, P.: Po prvé, dávno zastávam názor, že "univerzum významov ... má inú výstavbu (poriadok, logos) ako reálna skutočnosť (veci)". Okrem nás dvoch ho určite vyznávali a vyznávajú mnohí iní filozofi. Nielen to, významy považujem za entity z celkom iného "cesta" ako veci, z ktorých pozostáva realita. Zanedbávanie tejto skutočnosti je podľa mňa jednou z hlavných príčin nespočetného množstva filozofických omylov a fantazmagorických metafyzických koncepcií, akou nesporne bola napr. Hegelova filozofia.

Po druhé, nevidím nijaký pádnejší dôvod na postulovanie dvoch univerz významov, na ktoré narážaš vo svojej poslednej otázke, pravda, pokiaľ univerzom nerozumieš logický typ významov (v takom prípade nie som ochotný uznať dve, ale celé nekonečno univerz významov). Predpokladám, že ti išlo o dve *onticky* odlišné univerzá významov, čo nie som náchylný akceptovať, aspoň nie bez ďalšej diskusie o tom, čo rozumieš pod univerzom významov.

Po tretie, neviem, či univerzum významov predstavuje vyšší stupeň reality, lebo mi nie je jasné, ako mám chápať komparatív "vyšší". Z dejín filozofie viem lepšie než ja, že ho možno interpretovať viacerými spôsobmi. A viem aj to, že istý "stupeň reality" pripisujem aj významom, ale reality, ktorá sa podstatne líši od reality vecí i reality našich mentálnych procesov a stavov. Nepovedal by som však, že tento stupeň je v *ontologickom* zmysle "vyšší" ako stupeň reality vecí, skôr naopak. Navrhujem, aby sme o významoch *všeobecne* viacej nehovorili, môžeme im venovať osobitnú pozornosť v inom dialógu, čo pravda neznamená, že si prestaneme všimnúť významy niektorých výrazov. Dúfam, že si za.

MARTINKA, J.: Vrele súhlasím.

CMOREJ, P.: Sústreďme sa teraz na problémy, ktoré si nahryzol vo svojom monológu popretkávanom nitkami spomienok na našu spoločnú minulosť. Mimo chodom, ak sa dobre pamätám, na výberový seminár o Heideggerovi som chodil veľmi sporadicky (moju účasť na ňom si mylíš s účasťou na seminári, na ktorom sme čítavali a analyzovali Husserlove *Karteziánske meditácie*). Nebol som to azda ja, kto si z vás, pravidelných návštevníkov heideggerovského seminára, dobrosrdečne utáhoval a kto vás nazval pastiermi bytia? Neprotestuj, k slovu ťa aj tak nepustím, lebo by si zas začal spomínať a na to teraz nemáme čas. Šetri si spomienky na penziu, môžeš si nimi potom prílepkovať skromný dôchodok bývalého vysokoškolského učiteľa.

Ale opäť k veci! Dôvodmi, ktoré uvádzaš na podporu svojho uprednostňovania výrazu "jestvujúce" pred "bytím" dávaš nepriamo najavo, že bytie nie je predmet ani substancia (len v zátvorkách poznamenávam, že prítom nie je celkom jasné, čo je predmet a čo substancia: napr. pokladáš významy za predmety?). Ak je to tak, potom nechápem, prečo rovno nepovieš, že bytie nie je jedno ani druhé a naša diskusia hneď dostane iný smer. Na druhej strane, sotva môžeš poprieť, že ne jeden filozof pokladal bytie za istý predmet alebo dokonca za substanciu (vyplýva to napokon aj z toho, čo si povedal), takže by sa patrilo pri týchto chápaniach bytia pristaviť, analyzovať ich a ukázať, prečo sú neakceptovateľné. Žiada sa to aj preto, lebo

skoro každý laik bude náchylný považovať bytie za jeden obrovský celok obsahujúci všetky ostatné predmety ako svoje časti, alebo za súhrn, do ktorého patria ostatné predmety ako prvky do nejakej množiny alebo triedy. O bytí v zmysle súhrnu všetkého, čo je, som už hovoril, ale zrejme si ma nepočúval. Domnievaš sa, že spomenutý celok a súhrn sú predmety a že práve preto ani jeden z nich nie je bytím?

MARTINKA, J.: Veľmi dobre som ťa počúval a s úľavou som prijal tebou zavedený termín "súhrn" namiesto "celok". V danej súvislosti nepoužívaj ten druhý výraz - "celok". Navodzuje to prinajmenšom problém jednoty všetkého (predmetov - súcien), čím je tento súhrn reálne konštituovaný. Ak teda nemám prekročiť naše predbežné vymedzenie bytia ako "súhrnu všetkého, čo je ...", potom ho (aspoň ja) môžem pochopiť tak, že v tejto koncepcii pojem bytia úplne vyčerpáva nespočetné množstvo predmetov, t.j. indivíduí, ktorých bytie budem posudzovať podľa ich prítomnosti, pretrvávania (majúce hoci len hodnotu okamihu) v kozme či vo svete (čo nie je - zatiaľ len mimochodom - to isté). Dospeli sme k názoru, že termíny "bytie" a "súhrn všetkého" sa v tomto prípade používajú ako významové ekvivalenty. Ale ty len pokračuj vo svojej úvahe, k tomuto sa ešte vrátíme.

CMOREJ, P.: To, čo si povedal o druhom "je" vo vete "Bytie je všetko, čo je" nemôžem prijať bez výhrad. Najprv si hovoril o jeho použití v ostenzívnom vzťahu, potom si dodal, že nikdy ho nepoužívaš v tomto vzťahu, ale ani v jednom príklade uvedenom na ilustráciu tohto použitia sa "je" nevyskytuje. Vraj "čo by komu pomohlo". Zabúdaš na to, že výrazom, akým je napr. "náš Paľo", ma iba vyčleňuješ (aj to až v určitej situačnom alebo verbálnom kontexte, lebo Paľov je ako maku), ale nič o mne netvrdíš a ostenzívne používaš iba výraz "náš Paľo". Čosi o mne tvrdíš vo výraze "Náš Paľo je" (ale nič zaujímavé), ani v ňom však nepoužívaš "je" ostenzívne. Priznám sa, že o možnosti ostenzívneho vymedzenia a použitia "je" mám i ja veľmi vážne pochybnosti.

Povedzme však, že výraz "náš Paľo" si použil ako skratku nejakého tvrdenia. Treba podotknúť, že zvyčajne sa používa ako skratka výroku "To je náš Paľo", v ktorom "je" znamená totožnosť a ostenzívne je v ňom použitý iba výraz "náš Paľo", význam ostatných výrazov je už známy. Ty si výraz "náš Paľo" použil ako skratku celkom iného výroku, a to "Náš Paľo je", no keďže v tomto zmysle sa výraz "náš Paľo" používa veľmi zriedkavo, nezdá sa mi, že by výskyt "je" vo výroku "Náš Paľo je" bol redundantný. Dôležitejšie však je, čo znamená. Určite nie totožnosť, lebo v takom prípade by to nebol výrok, ale iba jeho torzo, akým je napr. výraz "1+3 =".

V prirodzenom jazyku sa význam slova "je" vo vete "Náš Paľo je" dá azda najpriliehavšie vyjadriť výrazom "jestvuje". Lenže to znamená, že vo výrazoch ako "X je dobrý", "X je múdry" a pod. "je" znamená niečo iné, lebo keď ho nahradíme výrazom "jestvuje", dostaneme nezmysly ako "X jestvuje dobrý", "X jestvuje múdry" a pod. Povedal si, že "to druhé je" v týchto výrokoch vystupuje ako spona, pomocou ktorej tvrdíme inklúziu nejakého indivídua v druhu človek ...alebo vlastníctvo nejakej kvality". S tým nemôžem súhlasiť, pretože "to druhé je" (t.j. druhé "je" vety "Bytie je

všetko, čo je") - znamenajúce jestvuje - vo výrokoch formy "X je dobrý" a pod. vôbec nevystupuje. Hádám by sme nemali prehliadnuť ani istú terminologickú maličkosť.

MARTINKA, J.: Zrejme narážaš na výraz "inklúzia", ale ...

CMOREJ, P.: Áno, viem, že si ho použil v jeho voľnejšom význame, ktorý mal dávno pred vznikom teórie množín, ale dnes by sme ho mali používať v jeho ostrejšom význame, v ktorom sa zvyčajne používa na označenie vzťahu medzi množinami, a nie vzťahu medzi individuami a druhmi (t.j. množinami) či kvalitami. Voľné používanie výrazu "inklúzia" nám môže zastríeť významný logický rozdiel medzi "je" vo vete "Človek je smrteľný" a vete "Jaro Martinka je smrteľný". O inklúzii je reč iba v prvej z nich (ak ju chápame ako skratku vety "Každý človek je smrteľný"), v druhej sa konštatuje, že individuum Jaro Martinka má vlastnosť byť smrteľný. V extenzionálnej sémantike sa prvá veta interpretuje ako "Množina ľudí je podmnožinou množiny smrteľníkov" a druhá ako "Jaro Martinka je prvkom množiny smrteľníkov", z čoho vyplýva, že "je" v prvej vete sa chápe ako \subseteq a "je" v druhej ako \in , čo ti je určite dobre známe. Ospravedlňujem sa za to odbočenie, ale môže sa nám zísť niekedy v budúcnosti.

Súhlasím s tebou v tom, že "jazyk ...ako taký nie je ani homomorfný realite či skutočnosti", ale nechápem, prečo by si z tohto dôvodu nemohol "tvrdiť ani to, že človek existuje", tým skôr, že hneď nato si povedal, že napriek tomu si ochotný tvrdiť, "že človek jestvuje". Ak výraz "jestvuje" používaš v inom význame ako "existuje", tak si ma mal na to upozorniť a rozdiel medzi ich významami vysvetliť, v opačnom prípade, teda keď tie výrazy používaš ako synonymá, si jednoducho protirečíš. Nepristavujeme sa však pri tom, je to drobnosť, prerieknutie, ktorým sa teraz nemôžeme zaoberať.

Napokon by som chcel povedať niekoľko slov k tvojmu odhaleniu dvoch rovín "hovorenia o veciach tohto sveta". Myslím, že by si mal striktnjšie odlíšiť akt pomenovania veci či osoby od jej vyčlenenia pomocou jej mena alebo deskripcie. Výraz "pomenovať" má v slovenčine viacej významov. Všimnime si aspoň tie, ktoré sú v danom kontexte relevantné a často sa zamieňajú. V prvom význame pomenovať nejakú vec alebo osobu znamená dať jej vlastné meno, pokrstiť ju. Keď vec má meno, môžem ju pomocou neho kedykoľvek vyčleniť, menovať alebo, aby som použil tvoj výraz, poukázať na ňu - to je druhý význam slova "pomenovať", pre ktorý sa mi zdá primeranejšie slovo "menovať" (ale zbavené významu, ktorý má v kontextoch ako "menovať do nejakej funkcie") alebo "vyčleniť" (z dôvodov, o ktorých sa tu nebudem rozširovať, ho považujem dokonca za príľahavejšie).

Vyčlenením veci ešte o nej nič netvrdím (pravda, pokiaľ to meno či deskripcia M nevystupuje v danom kontexte ako skratka výroku formy "To je M" alebo "Tu (tam) je M" a pod.). Keď zvolám alebo napíšem "Jaro Martinka", tak ťa síce menujem, ale nepomenujem ťa v tom zmysle, že by som ti dal meno, to si predsa dostal už pri krste, tým ťa iba vyčlením zo svojho bližšieho alebo širšieho okolia,

poukážem na teba a môžem to urobiť s patričným úspechom len preto, že to meno už máš. Ešte raz podotýkam, že veci vyčleňujeme nielen pomocou vlastných mien, ale aj pomocou ich deskripcií. S tým sú späté veľmi zaujímavé teoretické problémy, ktorými sa zaoberal B. Russell, jeho kritik P.F. Strawson, ich kritik P. Tichý (ktorý prišiel s mimoriadne odvážnou a veľmi podrobne rozpracovanou koncepciou) a mnoho iných filozofov a logikov. Myslím, že tieto problémy môžeme zatiaľ odsunúť nabok.

V našom politickom živote i vo filozofii sa slovo "pomenovať" stále častejšie používa v zmysle primerane, výstižne charakterizovať. V danej súvislosti sa niekedy hovorí o tom, že by sme tú či onú osobu, jej konanie, istú udalosť a pod. mali pomenovať *pravým menom*, pričom pod pravým menom sa spravidla rozumie nejaká jej charakteristika, nie jej vlastné meno. Prítom to môže byť charakteristika šitá na mieru, ktorá opisuje iba príslušnú osobu, vec, udalosť a pod. (napr. "vrah J.F. Kennedyho", "autor básnickej zbierky *Až dozrieme*"), a nič iné, alebo charakteristika, ktorou môžeme poctiť viacej osôb, udalostí, vecí (napr. "zlodej", "politický demagóg", "revolúcia", "puč" a pod.). Aktuálnu ontickú rovinu hovorenia si charakterizoval ako rovinu, na ktorej na veci len poukazujeme a mnohoroako ich pomenúvame, ale nie je mi celkom jasné, v akom zmysle si tu použil slovo "pomenúvame", hoci všeličo naznačujú tvoje príklady.

Podstatne menej som rozumel tvojmu vymedzeniu druhej roviny hovorenia, z ktorej onto-logicky kvalifikujeme "spôsob jestvovania všetkých vlastností, vzťahov a pod.", pretože výraz "onto-logicky kvalifikovať" možno rozlične interpretovať. Ale to všetko nie je zatiaľ v našej diskusii také dôležité, lebo s tvojím záverom, že vlastnosť byť človekom sa líši od vlastnosti byť dobrým (napriek tomu, že prislúchajú tej istej osobe) a najmä, že "univerzum významov (jazyka) má inú výstavbu (poriadenie, logos) ako reálna skutočnosť (veci)", môžem len súhlasiť. Druhá vec je, ako nám tento záver pomôže pri analýze významu druhého "je" vo výroku "Bytie je všetko, čo je", priznám sa, že to som vôbec nepochopil. Bol by som rád, keby si mi to aspoň trochu objasnil. Potom sa znovu pustíme do skúmania významu (či významov) inkriminovaného "je".

MARTINKA, J: Starou pravdou je, že filozofia sa prebudza k životu zväčša tam, kde sa popija víno! Ako často mi to opakoval náš spoločný učiteľ Igor Hrušovský! Je to vekmi vyskúšaný prostriedok vyčistenia mysle a ty si to práve demonštroval svojim výkladom. Tá závislosť a účinok evidentne platia aj v prípade našich logikov. V tejto súvislosti si nemôžeme nespomenúť ani na nášho ďalšieho učiteľa Vojta Filkorna.

Naozaj si presvietil a zjasnil, čo už tu dnes bolo povedané. To sa nám ešte zide! A predsa nám zostalo viacero nerozhodnutých vecí a zdá sa mi, že nám to trochu zatemnilo východiská, ktoré by nám predovšetkým mali byť zreteľné a nesporné. Zopakujme si teda pozitívne a nesporné výsledky nášho rozhovoru. Ešte raz súhlasím s tvojou tézou, že bytie je všetko, čo je. "Tlačil" som ťa uvádzaním príkladov do ostentívnych situácií najmä preto, aby sme si uvedomili, že bytím voľačoho bude najmä a predovšetkým jeho "výskyt" v reálnom svete, teda aspoň jeho minimálne

pretrvávanie. To je to jedno (jediné), reálne univerzum vecí, ktoré majú také a také vlastnosti, existujú a pôsobia v takých a takých vzťahoch a pod.

O ňom vypovedám a akosi "nad ním" operujem všetkými analytickými prostriedkami jazyka. Univerzum prirodzených vecí (kozmos) - a to zatiaľ ešte nereflexujeme ľudské procesy a činy, ktoré tiež patria do tejto kategórie reálnych skutočností (dejiny, kultúra) - tak vlastne transformujeme do univerza významov. Akoby sme prekladali logos (poriadok, reč) ontickej reality do jazyka významov a toto univerzum má iný ontologický status (ak sme len nezostali dogmatickými platonikmi). Tieto dve univerzá akoby sa stýkali na úrovni ostenzivných operácií. O nič iné mi nešlo. Je pomenovanie už logickou operáciou?! Zrejme áno?! Vystačíme pri ňom so sémantikou alebo je už predznačené syntaktickou povahou toho ktorého jazyka? To sú moje akútne problémy.

CMOREJ, P.: Jaro, prosím ťa, prečo pridávaš k položeným problémom ďalšie?! Nemyslíš, že "vecí nerozhodnutých" máme viac než dost? Nové problémy si vynucujú digresie, po ktorých sa sťažuješ, že "nám to trochu zatemnilo východiská". Musím tiež priznať, že neviem, ktoré východiská máš vlastne na mysli, lebo zatiaľ sme ich explicitne nešpecifikovali.

Som rád, že konečne si vyjadril svoj súhlas s mojou predbežnou charakteristikou bytia ako všetkého, čo je, nepostrehol som však, že by si to bol raz už urobil, ale to je vedľajšie. Chcel by som však zdôrazniť, že spomenutú charakteristiku som nepredložil s úmyslom obhajovať ju. Môj zámer bol iný: podrobiť ju dôkladnému rozboru a napokon spochybniť, o čo som sa do istej miery už aj pokúšal. Po vzájomnom "otúkaní sa" a hľadaní spoločného jazyka, pri ktorom sme sa občas dostali do závozu alebo sme blúdili po slepých uličkách, by sme sa mali znovu pustiť - využívajúc pritom dosiahnuté výsledky - do rozboru a kritiky predloženej charakteristiky bytia. Myslím, že po prekonanej ceste by sme to mohli zvládnuť bez zbytočných odbočení a obhádzok, s oveľa väčším sústredením a nepochybne aj s väčším úspechom.

Navrhujem však náš dnešný dialóg ukončiť, nateraz sa uspokojím s tápaním, ktoré máme za sebou, a po nejakej prestávke pokračovať. Domnievam sa, že istý časový odstup od dnešného rozhovoru nám obidvom len prospeje. Čo povieš na môj návrh? Tvoje dve Katky so Zuzkou už určite netrpezlivo čakajú, kedy prídeš na večeru.

MARTINKA, J.: To je naozaj rozumný nápad! Doma nezabudnem podotknúť, že pochádza od teba, aspoň tí u mojich dievčat trochu prihrejmem tvoju polievocku.

Jaroslav Martinka.

*Katedra filozofie Filozofickej fakulty UK,
Šafárikovo nám. 6, 811 02 Bratislava,
fax: 366 016, e-mail: kdf@fifukfphil.uniba.sk*

Pavel Cmorej.

*Filozofický ústav SAV,
Klemensova 19, 813 64 Bratislava,
fax: 321 215, e-mail: postmast@fii.savba.sk*